

مسئول جبران خسارات ناشی از حوادث هسته‌ای در کنوانسیون‌های بین‌المللی و حقوق ایران

علیرضا یزدانیان*
هدیه حبیبیان**

چکیده

نیاز به انرژی هسته‌ای واقعی انکارناپذیر است. در عین حال، وقوع حوادث اتمی و خسارات ناشی از آن امری غیرقابل اجتناب است که این مساله دولت‌ها را در مسیر وضع مقررات خاصی سوق داده است. نتیجه این امر شکل‌گیری قوانین خاص و تدوین کنوانسیون‌های بین‌المللی مسئولیت هسته‌ای است. یکی از مسایل پیچیده در این میان تعیین مسئول جبران خسارت است. بدین ترتیب قوانین و کنوانسیون‌های مذکور از یک سو با طرح اصل کانالیزه کردن مسئولیت بهره‌بردار، وی را به عنوان مسئول جبران خسارات اتمی معرفی می‌نمایند و از سوی دیگر با اعمال اصل مداخله‌ی دولت نسبت به تدارک زیانهای مازاد بر مسئولیت بهره‌بردار، از تضييع حقوق قربانیان جلوگیری می‌کنند. در حقوق ایران شناسایی مسئول جبران خسارات اتمی جز با توسل به قانون مسئولیت مدنی میسر نیست. لیکن به لحاظ نواقص قواعد مزبور، قانونگذار می‌بایست در راستای تدوین قوانین خاص مسئولیت مدنی هسته‌ای گام بردارد که در این مقاله مورد بحث قرار گرفته است.

* استادیار و عضو هیأت علمی دانشگاه اصفهان. (نویسنده مسئول) Dr.alireza_yazdanian@yahoo.com

** دانش آموخته‌ی کارشناسی ارشد حقوق خصوصی
Hedieh.habibian@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۳۹۱/۰۸/۲۹

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۲/۰۸/۱۴

واژه‌های کلیدی: بهره‌بردار، هدایت کردن (کانالیزه کردن) مسئولیت به طرف بهره‌بردار، مسئولیت محض، جبران خسارت هسته‌ای.

۱. مقدمه

در سالهای اخیر بسیاری از دولت‌ها در اندیشه‌ی استفاده از منابع جایگزین از جمله انرژی هسته‌ای هستند. با این وجود نمی‌توان منکر پاره‌ای تشویش‌ها شد. عواملی نظیر تشعشعات رادیواکتیو، مسئله‌ی دفع فضولات هسته‌ای، احتمال وقوع انفجار اتمی در تأسیسات هسته‌ای^۱ از جمله نگرانی‌های مزبور هستند. از سوی دیگر در خصوص بحث مسئولیت مدنی در مورد مسئله‌ی شناسایی مسئول جبران خسارات اتمی و نحوه جبران آن، حقوق مسئولیت مدنی سنتی قواعد کاملی نداشته و به فزونی نگرانی‌ها دامن می‌زند. لذا دولت‌ها در سطح داخلی، ضرورت تصویب قوانین ملی خاص در خصوص مسئولیت مدنی هسته‌ای را احساس نمودند (مازو^۲، ۱۹۷۸، ج ۲: ۵۹۳ و وینی^۳، ۱۹۹۵: ۳۰) و در این راستا گام‌های موثری برداشتند. در مرحله بعد سازمان همکاری اقتصادی اروپا^۴ در سطح منطقه‌ای و آژانس بین‌المللی انرژی اتمی^۵ در سطح بین‌المللی تدوین چنین مقرراتی را سرلوحه‌ی دستور کار خود قرار دادند که نتیجه آن شکل‌گیری کنوانسیون‌ها و پروتکل‌هایی در زمینه جبران خسارات ناشی از فعالیت‌های صلح‌آمیز هسته‌ای است. پرداختن به همه‌ی مسائل مسئولیت مدنی از حوصله این تحقیق بیرون بوده و فقط به مسأله‌ی تعیین مسئول جبران خسارت اشاره‌ای می‌شود. لازم به یادآوری است که گرچه مسئولیت مدنی اساساً یک مسئله‌ی داخلی است اما در مورد خسارات ناشی از حوادث هسته‌ای مانند آلودگی‌های ناشی از حوادث هسته‌ای خسارات محدود به مرزهای داخلی نمی‌ماند. به همین دلیل این مسئله می‌تواند جنبه‌ی فرا ملی پیدا کند. کنوانسیون‌های بین‌المللی مسئولیت مدنی هسته‌ای از اصول و مقررات خاصی در باب مسئولیت مدنی بهره‌بردار تأسیسات اتمی، میزان مسئولیت و نقش دولت در جبران خسارت‌های هسته‌ای، برخوردارند به نحوی که هم نسبت به بهره‌بردار خصوصی و هم نسبت به دولت (در فرضی که دولت تصدی تأسیسات اتمی را بر عهده دارد) قابل اعمال بوده و با اصل "کانالیزه کردن مسئولیت به سوی بهره‌بردار"^۶ وی را مسئول

مسئول جبران خسارات ناشی از حوادث هسته‌ای در کنوانسیون‌های بین‌المللی و ... ۱۵۷

می‌شمارند (ژوردن و وینی،^۷ ۱۹۹۸: ۶۲۶) که این اصل را در حقوق داخلی فرانسه نیز می‌توان دید (ویل و تره،^۸ ۱۹۷۵: ۶۴۸). در کنوانسیون پاریس در مورد مسئولیت شخص ثالث در زمینه انرژی اتمی (۱۹۶۰) نیز این اصل در ماده ۳ به چشم می‌خورد.^۹ در حالی که دولت ایران علی‌رغم نارسایی قواعد عمومی مسئولیت مدنی^{۱۰} در خصوص جبران خسارات اتمی، در جهت رفع نارسایی مزبور هنوز به تدوین قانون خاص مسئولیت مدنی اتمی مبادرت نورزیده است. از سوی دیگر صرف نظر از اینکه بهره‌بردار شخص خصوصی بوده یا دولت باشد، عوامل انسانی مانند کارگران و کارمندان سبب وقوع خسارت می‌شوند. لذا با عنایت به سکوت مقنن در خصوص مسئولیت بهره‌بردار در قبال اعمال کارکنان تأسیسات اتمی و نظر به این که در حال حاضر در ایران فعالیت‌های صلح‌آمیز هسته‌ای در اختیار دولت بوده، می‌بایست با توسل به قواعد عام مسئولیت کارفرما نسبت به اعمال کارگران یا مسئولیت دولت در قبال افعال کارمندان مسئول جبران خسارات ناشی از حادثه اتمی را شناسایی نمود که در عمل سبب بروز اشکالاتی خواهد شد، که در مطالب بعد ابتدا راه کارهای موجود در کنوانسیون‌های بین‌المللی و سپس حقوق ایران مورد مطالعه قرار خواهد گرفت.

۲. شناسایی مسئول جبران خسارت ناشی از حوادث هسته‌ای

بر مبنای کنوانسیون‌های بین‌المللی مسئولیت هسته‌ای

ماهیت خاص فعالیت‌های صلح‌آمیز اتمی، دولت‌ها را برآن داشت که در راستای جبران زیانهای حاصل از این قسم فعالیت‌ها، به تدوین قوانین خاصی در سطح ملی و بین‌المللی مبادرت ورزند. نخستین قانون ملی در خصوص جبران خسارات هسته‌ای، در سال ۱۹۵۷ در ایالات متحده آمریکا تحت عنوان قانون پرایس - اندرسون^{۱۱} به تصویب رسید. (محقق منتظری، ۱۳۸۳: ۲۹) قانون مذکور با معرفی قواعدی نظیر محدودیت میزان مسئولیت بهره‌بردار تأسیسات اتمی، اجباری نمودن بیمه مسئولیت وی و الزام دولت به جبران زیانهای هسته‌ای در صورت عدم کفایت پوشش بیمه، نه تنها مبنای وضع قوانین اتمی سایر کشورها واقع شد بلکه تدوین‌کنندگان کنوانسیون‌های بین‌المللی

مسئولیت هسته‌ای نیز در تدوین قواعد خاص مسئولیت مدنی اتمی بدان نظر داشتند (جاش تن فوج و گرینگ^{۱۲}، ۱۹۹۳: ۱۰۰). پس از تصویب قانون فوق و قوانین مشابه در سایر کشورها، زمینه‌ای جهت تدوین کنوانسیونهای بین‌المللی به منظور ارائه‌ی نظام خاص مسئولیت مدنی اتمی فراهم گردید. لذا در سال ۱۹۶۰ نخستین کنوانسیون بین‌المللی در زمینه‌ی جبران خسارات هسته‌ای توسط سازمان همکاری اقتصادی اروپا (OECD) که اکنون به سازمان همکاری اقتصادی و توسعه^{۱۳} (OECD) تبدیل شده است، تدوین و تصویب گردید. "کنوانسیون پاریس راجع به مسئولیت شخص ثالث در زمینه‌ی انرژی اتمی" در واقع یک کنوانسیون بین‌المللی در سطح منطقه‌ای است. زیرا از یک سو توسط کشورهای اروپای غربی منعقد شده و از سوی دیگر صرفاً نسبت به کشورهای عضو سازمان همکاری اقتصادی و توسعه قابل اعمال است (شوارتز^{۱۴}، ۲۰۰۶: ۴۲) لیکن بر مبنای ماده‌ی ۲۱ کنوانسیون پاریس^{۱۵} عضویت سایر کشورها در صورت رضایت کلیه‌ی دولتهای عضو کنوانسیون مزبور، میسر است. کنوانسیون مذکور در سال ۱۹۶۳ به وسیله کنوانسیون تکمیلی بروکسل^{۱۶} تکمیل گردید و هر دو کنوانسیون در سال‌های ۱۹۶۴، ۱۹۸۲ و ۲۰۰۳ مورد اصلاح واقع شدند لیکن اصلاحات سال ۲۰۰۳ هنوز لازم‌الاجرا نشده است. (استویبر، بایر، پلزر، تونهورز^{۱۷}، ۲۰۰۳: ۱۰۸) به موازات اقداماتی که در سطح منطقه‌ای جهت شکل‌گیری نظام خاص مسئولیت هسته‌ای صورت گرفت، در سال ۱۹۶۳ کشورهای عضو آژانس بین‌المللی انرژی اتمی از آمریکای مرکزی، آمریکای جنوبی، آفریقا، آسیا و اروپای شرقی به تدوین "کنوانسیون وین در مورد مسئولیت مدنی برای خسارت اتمی"^{۱۸} مبادرت ورزیدند. کنوانسیون مذکور واجد همان اصول اساسی مندرج در کنوانسیون پاریس است که عبارتند از اصل مسئولیت محض، اصل مسئولیت انحصاری بهره‌بردار، اصل محدودیت مسئولیت بهره‌بردار، اصل تضمین مالی اجباری و اصل مداخله دولت. به رغم تشابه مقررات دو کنوانسیون، تفاوت‌هایی نیز وجود دارد. از جمله تفاوت در خصوص میزان مسئولیت تحمیل شده به بهره‌بردار تأسیسات اتمی، سطح تضمین مالی مورد نیاز، تعهدات دولت در صورت عدم کفایت پوشش بیمه و انواع خساراتی که غرامت به آن‌ها تعلق می‌گیرد (اسچوارتز، ۲۰۰۶: ۴۲) نکته‌ی دیگر در خصوص تفاوت

مسئول جبران خسارات ناشی از حوادث هسته‌ای در کنوانسیون‌های بین‌المللی و ... ۱۵۹

قلمرو جغرافیایی است که منجر به شکل‌گیری شکاف و جدایی میان کنوانسیون پاریس و کنوانسیون وین گردید تا این که در سال ۱۹۸۸ در نتیجه‌ی تلاش‌های مشترک آژانس بین‌المللی انرژی اتمی و آژانس انرژی اتمی اروپا^{۱۹}، پروتکل مشترک مربوط به اعمال کنوانسیون وین و کنوانسیون پاریس^{۲۰} به عنوان پل ارتباطی کنوانسیون‌های مزبور و در راستای توسعه‌ی قلمرو جغرافیایی آن‌ها، تصویب و در سال ۱۹۹۲ لازم‌الاجرا شد. هم‌چنین دولتها در جهت اصلاح پاره‌ای مقررات کنوانسیون وین، در سپتامبر ۱۹۹۷ به تصویب پروتکل اصلاح کنوانسیون وین^{۲۱} مبادرت ورزیدند. (محقق منتظری، ۱۳۸۳: ۲۷) در همین سال کنوانسیون جبران تکمیلی خسارت هسته‌ای^{۲۲} با پیشنهاد ایالات متحده‌ی آمریکا و با تلاش آژانس بین‌المللی انرژی اتمی تدوین گردید لیکن هنوز لازم‌الاجرا نشده است. از کنوانسیون مزبور به عنوان فصل جدیدی در حقوق مسئولیت اتمی یاد می‌شود. زیرا این کنوانسیون، اساس نظام مسئولیت هسته‌ای جهانی را که می‌تواند حامیان بسیاری در هر دو کشور واجد و فاقد تأسیسات اتمی داشته باشد، فراهم می‌نماید. ضمن این که تدوین‌کنندگان کنوانسیون جبران تکمیلی با الزام دولت‌های عضو به ایجاد صندوق بین‌المللی جبران خسارات اتمی در صورت عدم کفایت پوشش بیمه و نیز ضرورت اعلام فوری وقوع حادثه اتمی از ناحیه دولت محل حادثه به سایر کشورهای عضو، کنوانسیون مذکور را از سایر کنوانسیون‌ها متمایز می‌سازند. (ام سی ری^{۲۳}، ۲۰۰۷: ۱۷) به موازات موارد فوق‌الذکر می‌بایست به کنوانسیون مسئولیت مدنی در زمینه حمل و نقل دریایی مواد هسته‌ای^{۲۴} مصوب ۱۹۷۱ و کنوانسیون مسئولیت مدنی بهره‌برداران کشتیهای اتمی^{۲۵} مصوب ۱۹۶۲ اشاره نمود که از آن‌ها با عنوان مهمترین منابع بین‌المللی مسئولیت مدنی هسته‌ای یاد می‌شود.

۲.۱. نقش بهره‌بردار تأسیسات اتمی^{۲۶} در جبران خسارات وارده بر قربانیان حوادث

هسته‌ای

در کنوانسیون‌های بین‌المللی مسئولیت هسته‌ای اصولاً بهره‌بردار مسئول جبران خسارت است. (اصل کانالیزه کردن مسئولیت به سوی بهره‌بردار) کنوانسیون پاریس در

تعریف بهره‌بردار مقرر می‌دارد: "بهره‌بردار یک تأسیسات هسته‌ای به شخصی اطلاق می‌شود که توسط مقام عمومی صالح به عنوان بهره‌بردار آن تأسیسات تعیین یا شناسایی شده است"^{۲۷}. کنوانسیون وین (۱۹۶۳) تعریفی مشابه تعریف فوق ارائه نموده لیکن به جای عبارت "مقام عمومی صالح" اصطلاح دولت محل تأسیسات را استعمال نموده است^{۲۸}. لذا تأسیسات هسته‌ای می‌بایست تحت نظارت و سرپرستی یک شخص به عنوان متصدی قرار گیرد و مراد از واژه‌ی "شخص"، فرد یا هر نهاد عمومی یا خصوصی است که مسئولیت ایمنی تأسیسات را عهده دار است. (استویبر، بایر، پلزر، تونهوزر، ۲۰۰۳: ۱۱۰) بر مبنای کنوانسیونهای نامبرده بهره‌بردار به عنوان مسئول اصلی جبران زیانهای اتمی معرفی شده است و این در حالی است که در زمان تدوین پروتکل مشترک مربوط به اعمال کنوانسیون وین و کنوانسیون پاریس (۱۹۸۸) بسیاری از کارشناسان و حقوقدانان اقدام به طرح مباحث تئوری و عملی به منظور حمایت از رژیم مسئولیت دولت، نمودند. این گروه با عنایت به رویداد ناگوار چرنوبیل^{۲۹} این گونه استدلال می‌نمودند که دولت در مقایسه با بهره‌بردار تأسیسات هسته‌ای از منابع مالی کافی جهت جبران خسارات وارده به قربانیان چنین حوادثی برخوردار است لیکن در نهایت این مذاکرات با غلبه‌ی فرضیه‌ی مسئولیت مدنی بهره‌بردار بر مسئولیت دولت خاتمه یافت. (لام^{۳۰}، ۱۹۹۸: ۱۰) فلسفه پذیرش فرضیه مزبور این بود که در اکثر موارد در کشورهای پیشرفته فعالیتهای صلح آمیز اتمی توسط اشخاص غیردولتی صورت می‌گیرد و دولت از پذیرش مسئولیت اصلی و اولیه به جبران زیانهای وارده، امتناع می‌ورزد و پذیرش این قسم مسئولیت از ناحیه دولت منجر به اهمال متصدیان اصلی تأسیسات اتمی در انجام فعالیتهای هسته‌ای می‌گردد و نتیجه‌ی این امر افزایش حوادث اتمی، بروز خسارت و تحمیل هزینه‌های هنگفت به دولت است. (فایت^{۳۱}، ۱۹۹۲: ۱۰) لذا با عنایت به موارد فوق، تدوین‌کنندگان کنوانسیونهای یاد شده بهره‌بردار را به عنوان مسئول اصلی زیانهای هسته‌ای به رسمیت شناخته‌اند.

مسئول جبران خسارات ناشی از حوادث هسته‌ای در کنوانسیون‌های بین‌المللی و ... ۱۶۱

۲.۱.۱. اصل مسئولیت محض^{۳۲} و موارد معافیت از مسئولیت: در کنوانسیونها بهره بردار دارای مسئولیت محض است. لذا زیان دیده از اثبات تقصیر معاف است. زیرا عملاً علم نسبت به آنچه که در تأسیسات اتمی یا در طول جریان حمل مواد هسته‌ای به وقوع پیوسته، برای مدعی غیر ممکن است. لذا اصل مسئولیت محض، حداکثر حمایت را از حقوق قربانیان، به عمل می‌آورد. (اسچوارتز، ۲۰۰۶: ۳۹) بیان این نکته لازم است که در مورد مبنای مسئولیت ناشی از حوادث هسته‌ای اصطلاحات متفاوتی به کار می‌رود مانند "مسئولیت محض" یا "مسئولیت مطلق" که نقطه‌ی مشترک آن‌ها دوری از مفهوم تقصیر به عنوان مبنای مسئولیت است. با این وجود تفاوت‌های ظریفی بین این مفاهیم هست چنانچه برخی معتقدند در مواردی که مسئولیت بدون تقصیر بوده اما خواننده با اثبات یک عامل خارجی از مسئولیت معاف می‌گردد واژه "مسئولیت محض" به کار می‌رود اما در مواردی که مسئولیت بدون تقصیر است و هیچ موردی برای معافیت از مسئولیت وجود ندارد بهتر است واژه "مسئولیت مطلق" بکار رود که با توجه به این که در کنوانسیونهای مربوط به انرژی هسته‌ای در مواردی خواننده‌ی دعوا از مسئولیت معاف می‌گردد می‌توان اصطلاح مسئولیت محض را پذیرفت. (جعفری، ۱۳۸۷: ۱۳۳) این اصل، یعنی اصل مسئولیت محض در مواد ۳ و ۴ کنوانسیون پاریس^{۳۳} (۱۹۶۰) و ماده ۴ کنوانسیون وین (۱۹۶۳) انعکاس یافته است. در حوزه‌ی حقوق داخلی اکثر کشورها، قاعده‌ی مسئولیت محض بهره‌بردار را مورد پذیرش قرار داده‌اند. (جعفری، ۱۳۸۷: ۱۳۰) چنان‌که به موجب "قانون مسئولیت و جبران خسارت هسته‌ای کانادا"^{۳۴} و بر اساس "قانون مسئولیت مدنی خسارات اتمی هند"^{۳۵} مسئولیت بهره‌بردار به جبران زیانهای ناشی از حوادث اتمی از نوع مسئولیت محض است.^{۳۶} البته اصل مسئولیت محض بهره‌بردار به عنوان یکی از اصول بنیادین نظام مسئولیت مدنی اتمی بدین معنا نیست که بهره‌بردار تحت هیچ شرایطی از مسئولیت معاف نمی‌گردد. زیرا کنوانسیون پاریس و کنوانسیون وین مواردی را به عنوان موارد معافیت بهره‌بردار تأسیسات اتمی از مسئولیت^{۳۷}، معرفی نموده‌اند. بر مبنای کنوانسیونهای مزبور در صورتی که حادثه اتمی موجب خسارت، مستقیماً از مخاصمات مسلحانه، اقدامات

خصمانه، جنگهای داخلی و شورشها نشأت گرفته باشد و یا در فرضی که بلایای طبیعی غیرقابل پیش بینی در زمین به وقوع پیوسته و منتهی به وقوع حادثه اتمی گردند، متصدی تأسیسات هسته‌ای مسئولیتی نسبت به ترمیم ضرر و زیانهای وارده نخواهند داشت. کنوانسیونهای نامبرده قانون ملی بهره بردار را مجاز می‌داشتند که بهره‌بردار را حتی در مواردی که حادثه اتمی ناشی از حوادث طبیعی عظیم و غیرمترقبه است از مسئولیت معاف نسازند لیکن امروزه به موجب پروتکل اصلاح کنوانسیون وین (۱۹۹۷) و پروتکل اصلاح کنوانسیون پاریس (۲۰۰۴) حوادث و بلایای طبیعی از موارد معافیت بهره بردار حذف گردیده اند. (داسرت دسارت^{۳۸}، ۲۰۰۵: ۲۳) لیکن برخی از کشورهای واجد تأسیسات اتمی از قاعده فوق عدول کرده اند چنان‌که "قانون مسئولیت مدنی خسارات اتمی هند" مقرر می‌دارد در مواردی که حادثه‌ای اتمی از یک فاجعه‌ی طبیعی، کشمکشهای مسلحانه، جنگ داخلی، شورش یا عملیات تروریستی ناشی شده باشد مسئولیت جبران خسارات متوجه دولت خواهد بود. (پلزر، گتین گن^{۳۹}، ۲۰۱۱: ۵) هم چنین کنوانسیونهای پاریس و وین^{۴۰} مقرر می‌دارند در فرضی که حادثه اتمی به طور کلی یا جزیی از فعل یا ترک فعلی که زیان‌دیده به قصد اضرار انجام داده نشأت گرفته باشد، دادگاه صالح می‌تواند بر مبنای قانون ملی درباره تأثیر چنین اهمال و غفلتی بر دعوی جبران، اتخاذ تصمیم نموده و بهره‌بردار را به طور کلی یا جزیی از مسئولیت به ترمیم خسارت وارده، معاف نماید.

۲.۱.۲. اصل مسئولیت انحصاری بهره‌بردار^{۴۱}: یکی از اصولی که در سیستمهای کلاسیک مسئولیت مدنی مورد پذیرش واقع شده اصل "شخصی بودن مسئولیت" است، (کاتوزیان، ۱۳۸۶، ج ۱: ۴۴۶) با این وجود امروزه در حقوق مسئولیت مدنی، مسئولیت ناشی از فعل غیر آن چنان رو به تزاید است که در برخی از کتب جدید حقوق مسئولیت مدنی بحثی تحت عنوان "زوال مسئولیت‌های فردی^{۴۲}" مطرح گردیده است و تدوین‌کنندگان کنوانسیونهای مسئولیت هسته‌ای نیز با طرح نوعی مسئولیت ناشی از عمل غیر، اصل "کانالیزه کردن مسئولیت به طرف بهره‌بردار" را معیار شناسایی مسئول جبران خسارت قرار داده‌اند. چنان‌که کنوانسیون پاریس^{۴۳} مقرر می‌دارد: "حق

مسئول جبران خسارات ناشی از حوادث هسته‌ای در کنوانسیون‌های بین‌المللی و ... ۱۶۳

جبران خسارات ناشی از حادثه اتمی فقط علیه بهره‌بردار اعمال می‌گردد و به جز بهره‌بردار تأسیسات اتمی هیچ شخص دیگری نبایستی مسئول جبران خسارات ناشی از حادثه هسته‌ای شناخته شود.^{۴۴} همین مفهوم در ماده‌ی ۵ کنوانسیون وین نیز انعکاس یافته است. بر مبنای اصل یاد شده چنانچه در نتیجه وقوع حادثه اتمی در تأسیسات هسته‌ای یا در طول جریان حمل مواد هسته‌ای خساراتی اعم از مادی یا معنوی به اشخاص ثالث تحمیل گردد متصدی تأسیسات هسته‌ای منحصراً مسئول خسارات مذکور است و هیچ فرد دیگری را نمی‌توان مسئول تلقی نمود و صرف‌نظر از اینکه تقصیر، فعل یا ترک فعل دیگری سبب واقعی حادثه اتمی بوده است، بهره‌بردار قانوناً مسئول جبران خسارات خواهد بود. (استویبر، بایر، پلزر، تونهوزر، ۲۰۰۳: ۱۱۲) علی‌رغم اینکه این اصل به عنوان یکی از اصول مشترک در کنوانسیون‌های نام‌برده مشاهده می‌شود لیکن برخی دولت‌ها تمایلی به پذیرش آن ندارند چنان‌که آلمان و یونان در زمان طرح ماده ۶ کنوانسیون پاریس از حق رزرو خود استفاده نموده و آن را رد کردند این گروه بر این باورند که پذیرش مفهوم مسئولیت انحصاری منجر به مستثنی نمودن فاعلین فعل زیان‌بار و اسباب اصلی بروز خسارات از کلیه‌ی مسئولیتها و تحمیل تکلیف جبران به بهره‌بردار می‌گردد که برخلاف انصاف و اصول کلی حقوق و عدالت است. (اسکینی، ۱۳۷۱: ۲۵۱)

۲.۱.۳. آثار ترکیب اصل کانالیزه کردن مسئولیتو اصل مسئولیت محض و اصل بیمه اجباری: اصل مسئولیت انحصاری بهره‌بردار در صنعت انرژی هسته‌ای بسیار سودمند است زیرا در صورت فقدان اصل مزبور عرضه‌کنندگان کالا و خدمات برای خسارتهای فاجعه‌آمیز بالقوه احتمالی ناشی از نقص محصولات و خدمات مواجهه با مسئولیتی می‌گردند که گاه برای آنها غیر قابل تحمل است. حال اگر این اشخاص بخواهند مسئولیت خود را بیمه نمایند برای هر محصول هسته‌ای باید اشخاص متعدد بیمه‌ی مسئولیت داشته باشند و این امر موجب افزایش هزینه‌ها و گرانی محصولات هسته‌ای شده که به دنبال آن در صنعت انرژی هسته‌ای رکود پدید خواهد آمد. (رادتزکی،^{۴۵} ۱۹۹۹: ۱۰) از سوی دیگر در حقوق هسته‌ای اصل کانالیزه کردن مسئولیت به سوی بهره

بردار در کنار اصل مسئولیت محض ممکن است نتایج سختی را برای بهره بردار به همراه داشته باشد. زیرا بهره بردار بدون اثبات تقصیر، ضامن پرداخت خسارات است. به همین دلیل در کنار این اصول باید از اصل دیگری نام برد تحت عنوان "اصل بیمه اجباری" که کاربرد آن تا حدودی سنگینی بار مسئولیت بهره بردار را کاهش می دهد. به استثنای اتریش و ایالات متحده آمریکا، در حقوق داخلی کشورها نیز اصل فوق کم و بیش دیده می شود البته قانون پاریس - اندرسون آمریکا منطبق بر همان اصول اساسی حقوق مسئولیت اتمی مندرج در کنوانسیون های پاریس و وین است. بنابراین مفاد کنوانسیون های پاریس و وین حاکی از سیستم کانالیزه کردن حقوقی مسئولیت است و در قانون پاریس - اندرسون سیستم "کانالیزه کردن اقتصادی مسئولیت"^{۴۵} مطرح شده که در این قانون نیز کلیه آثار و نتایج اقتصادی حاصل از خسارات اتمی بر بهره بردار تحمیل می گردد. (ام سی ریا، ۱۹۹۸: ۲۸) شایان ذکر است که قانون مسئولیت مدنی خسارات اتمی هند مقرراتی که کانالیزه کردن مسئولیت به سمت بهره بردار را تضمین نماید یا مقررات مصرح در خصوص عدم مسئولیت اشخاص دیگر را شامل نمی شود برعکس این قانون مقررات واضح و صریحی در خصوص مسئولیت اشخاص دیگر غیر از بهره بردار را پیش بینی نموده است بدون اینکه مقرر دارد این مسئولیت در مقایسه با مسئولیت بهره بردار جنبه ثانوی و فرعی دارد. (پلزر، گتین گن، ۲۰۱۱: ۵) نکته دیگر این که اصل مسئولیت انحصاری بهره بردار متشکل از دو قاعده و چند استثنا است: قاعده اول: قربانی حادثه اتمی صرفاً حق اقامه دعوا علیه بهره بردار را دارد. لذا هیچ شخص دیگری به غیر از وی مسئولیتی به جبران خسارت ندارد. بر قاعده اول چند استثنا به شرح ذیل وارد است: ۱- بر مبنای کنوانسیون پاریس^{۴۶} بایستی میان دو فرض قایل به تفکیک شد. در فرضی که در نتیجهی بروز حادثه اتمی خسارتی به تأسیسات هسته ای و اموال موجود در آن وارد گردد، بهره بردار مسئولیتی به جبران زیانهای مزبور ندارد و در فرضی که شخص به قصد اضرار، مرتکب فعل یا ترک فعل شده و در نتیجه این امر خساراتی به تأسیسات اتمی تحمیل گردد، کنوانسیون پاریس تعیین مسئولیت شخص مذکور را به قواعد عام مسئولیت مدنی واگذار نموده و تابع قواعد خاص نظام مسئولیت مدنی اتمی نیست.^{۴۷} (مراد از قواعد عام مسئولیت مدنی اجتماع ارکان سه

مسئول جبران خسارات ناشی از حوادث هسته‌ای در کنوانسیون‌های بین‌المللی و ... ۱۶۵

گانه‌ی ضرر، فعل زیان بار و اثبات رابطه‌ی سببیت میان آن‌ها است).^{۴۸} -۲- علاوه بر این در فرضی که حمل و نقل مواد هسته‌ای به راکتور اتمی، منتهی به ایراد خسارت گردد و بهره‌بردار تأسیسات هسته‌ای بر مبنای این کنوانسیون مسئولیتی نداشته باشد، شخصی که حسب وظیفه مجاز به تصدی حمل و نقل است مطابق قواعد مربوطه مسئول است و کنوانسیون تأثیری بر مسئولیت وی نخواهد داشت.^{۴۸} -۳- نهایتاً در فرضی که دولت در مقام بهره‌بردار تأسیسات اتمی عمل می‌نماید، مسئولیت احتمالی دولتها در مقابل یکدیگر تابع موافقتنامه‌های بین‌المللی موجود در زمینه حمل و نقل و قواعد حقوق بین‌الملل عمومی است، از جمله طرح کمیسیون حقوق بین‌الملل سازمان ملل متحد در خصوص مسئولیت بین‌الملل دولتها، لیکن کنوانسیون پاریس مسئولیت دولت را شامل نمی‌شود زیرا کنوانسیون نامبرده صرفاً ناظر بر فرضی است که بهره‌بردار تأسیسات اتمی شخص خصوصی و غیر دولتی باشد.^{۴۹} قاعده دوم: پس از ترمیم خسارت توسط بهره‌بردار نامبرده حق مراجعه به عامل یا عاملین خسارت را نخواهد داشت. (جعفری، ۱۳۸۷: ۱۳۹) بر قاعده دوم دو استثنا وارد است: ۱- در صورتی که خسارت هسته‌ای ناشی از یک حادثه‌ی اتمی بوده و حادثه‌ی مزبور از فعل یا ترک فعلی که به قصد اضرار انجام شده، نشأت گرفته باشد، حق مراجعه به خود شخصی که مرتکب چنین فعل یا ترک فعلی شده برای بهره‌بردار محفوظ است زیرا عادلانه نیست که بهره‌بردار مسئول تقصیر عمدی دیگری باشد اما حق یاد شده محدود به اقدام قانونی علیه خود شخص است لذا بهره‌بردار فاقد حق مراجعه علیه کارفرمای شخص نامبرده است. علت این امر تعارض حق رجوع به کارفرما با اهداف کنوانسیون پاریس است.^{۵۰} بنابراین، این مورد استثنا بر اصل مسئولیت کارفرما نسبت به اعمال کارکنانش تلقی می‌شود. ۲- از دیگر موارد استثنا فرضی است که اعمال حق رجوع به وسیله بهره‌بردار، صراحتاً به موجب قرار داد پیش‌بینی شده باشد، شایان ذکر است^{۵۱} که این حق رجوع ممکن است از طرف بیمه‌گر یا سایر ضامین مالی از طریق قائم مقامی^{۵۲} اعمال گردد.^{۵۳}

۲.۱.۴. امکان جانشینی متصدی حمل و نقل به جای بهره‌بردار: علی‌رغم تأکید مکرر کنوانسیون‌های مسئولیت هسته‌ای بر اصل مسئولیت انحصاری بهره‌بردار، کنوانسیون‌های مذکور تحت شرایطی امکان جانشینی متصدی حمل و نقل به جای بهره‌بردار را به رسمیت شناخته‌اند. چنان‌که کنوانسیون پاریس^۴ و کنوانسیون وین^{۵۵} دولت عضو را مجاز می‌دانند با تدوین قانون داخلی و تحت شرایطی که در آن پیش‌بینی شده مقرر دارد در مواردی که حوادث اتمی در جریان حمل و نقل مواد هسته‌ای به وقوع می‌پیوندد بنا به تقاضای متصدی حمل و نقل و با رضایت بهره‌بردار تأسیسات مستقر در سرزمین آن دولت و با رعایت اصول مندرج در نظام مسئولیت مدنی هسته‌ای (از جمله اصل مسئولیت محض و مسئولیت انحصاری و...) به جای بهره‌بردار، مسئول جبران خسارات اتمی باشد.^{۵۶}

۲.۱.۵. حدود مسئولیت بهره‌بردار در جبران خسارات هسته‌ای: در حقوق کلاسیک "اصل جبران کامل خسارت"^{۵۷} از جمله اصول مسئولیت مدنی است که موضوع آن اعاده‌ی زیان دیده به وضعیت سابق است (ژوردن، ۱۳۸۲: ۲۱۹). لیکن تدوین کنندگان کنوانسیون‌های نامبرده خسارات حاصل از حوادث هسته‌ای را به جهت وسعت زمانی و مکانی آن‌ها به عنوان استثنا بر اصل فوق مطرح نموده‌اند. بدین نحو که دولت‌ها آن چنان نسبت به گسترش صنعت هسته‌ای متمایل هستند که در راستای تحقق این امر، بهره‌بردار تأسیسات اتمی را در دعاوی ناشی از حوادث هسته‌ای، یاری و مساعدت می‌نمایند و این مساعدت را در قالب پذیرش و اعمال "اصل محدودیت مسئولیت بهره‌بردار"^{۵۸} متجلی می‌سازند. (فیوضی^{۵۹}، ۱۹۶۳: ۲۳۸) بدین نحو که میزان مسئولیت وی به ترمیم زیان‌های قابل جبران را محدود نموده و سقف مشخصی را برای آن تعیین می‌نمایند. چنان‌که در ماده ۷ کنوانسیون پاریس^{۶۰} حداقل میزان مسئولیت ۵ میلیون SDR^{۶۱} و حداکثر آن ۱۵ میلیون SDR پیش‌بینی شده و بر مبنای ماده ۵ کنوانسیون وین^{۶۲} مسئولیت بهره‌بردار ممکن است توسط دولت محل تأسیسات به مبلغی که کمتر از ۵ میلیون دلار ایالات متحده نباشد، محدود شود لیکن بر خلاف کنوانسیون پاریس حداکثری برای مسئولیت تعیین نشده است. البته میزان مسئولیت

مسئول جبران خسارات ناشی از حوادث هسته‌ای در کنوانسیون‌های بین‌المللی و ... ۱۶۷

بهره‌بردار به موجب قوانین داخلی دولتهای واجد تأسیسات اتمی متفاوت است چنان‌که بر مبنای قوانین داخلی ژاپن بهره‌بردار مکلف است یک تضمین مالی تا سقف ۱.۴ میلیارد دلار فراهم نماید در حالی‌که به موجب اصلاحات^{۶۳} قانون مسئولیت و جبران خسارت هسته‌ای^{۶۴} کانادا در سال ۲۰۰۸ سقف مسئولیت بهره‌بردار از ۷۵ میلیون دلار در هر نیروگاه به ۶۵۰ میلیون دلار افزایش یافت^{۶۳} و در قانون داخلی هند مسئولیت بهره‌بردار به مبلغ ۳۰۰ میلیون SDR که معادل ۳۴۰ میلیون یورو است، محدود می‌شود. (پلزر، گتین گن^{۶۴}، ۲۰۱۱:۲)

این در حالی است که بدون پذیرش اصل مزبور، مسئولیت نامحدودی بر بهره‌بردار تحمیل می‌گردد و با توجه به اینکه بیمه نیز تا سقف خاصی خسارت را می‌پردازد چنانچه پوشش بیمه‌ای بهره‌بردار برای این قسم خطرات و ریسکها کفایت نکند نامبرده می‌بایست به دارایی خود جهت جبران زیان‌های اتمی رجوع نماید که نتیجه‌ی این امر هدایت بهره‌بردار به سمت ورشکستگی و انصراف وی از فعالیتهای هسته‌ای و نهایتاً توقف این قسم فعالیتها است. لذا بر مبنای محدودیت مسئولیت بهره‌بردار، حتی اگر میزان خسارت حاصل از حادثه هسته‌ای از میزان مسئولیت مقرر برای بهره‌بردار تجاوز نماید، نامبرده تکلیفی به جبران خسارات مازاد بر مسئولیت خود ندارد. (اسچوارتز، ۲۰۰۶: ۴۰) به موازات ارفاقی که تدوین‌کنندگان کنوانسیون‌های مزبور نسبت به میزان مسئولیت بهره‌بردار قایل شده‌اند، الزامی را بر وی تحمیل نموده‌اند که بر مبنای آن بهره‌بردار می‌بایست مسئولیت خود در جبران خسارت هسته‌ای را به میزان یا نوع یا تحت شرایطی که دولت محل استقرار تأسیسات اتمی مشخص می‌کند، بیمه نموده یا به ارائه سایر تضمینات مالی مبادرت ورزد^{۶۵}. البته حتی الامکان باید میان مبلغ بیمه و میزان مسئولیت بهره‌بردار، تناسب وجود داشته باشد. این امر که از آن تحت عنوان "اصل تناسب مسئولیت و پوشش بیمه"^{۶۶} یاد می‌شود، یکی از ارکان واجد فواید انکار ناپذیر مورد توافق حقوق مسئولیت اتمی، در سطح بین‌المللی است. زیرا از یک سو اطمینان می‌دهد که ضرر و زیان وارد به اشخاص ثالث مشمول پوشش بیمه می‌گردد. از سوی دیگر، از بهره‌بردار در برابر دعاوی جبران خسارت حمایت می‌کند و

به نامبرده اطمینان می‌دهد که اعتبار مالی لازم جهت جبران خسارات هسته‌ای را در اختیار دارد و تبدیل دارایی‌اش به وجوه نقد، ضرورت ندارد. (پلزر، ۲۰۰۷: ۳۸)

۲.۲. نقش دولت مقرر تأسیسات اتمی در جبران خسارات وارد بر قربانیان حوادث هسته‌ای

در تعهدات موجود در حقوق بین الملل یکی از اصول منطبق با حقوق بین الملل عمومی و کنوانسیون‌های مربوطه این است که دولتی که مجوز انجام فعالیت‌های خطرناک را در قلمرو خود صادر کنند باید این تضمین را بدهند که از این فعالیت‌ها خسارات و خطرات چشمگیر بر دیگران وارد نمی‌آید. بر این مبنا نه تنها دول، موظف به کاهش خسارات وارد بر دیگران هستند بلکه باید غرامات وارده را نیز بپردازند. (استوبیر، پلزر، بائر، تونهوزر، ۲۰۰۳: ۱۱۲) در پیش‌نویس کنوانسیون مسئولیت دولت‌ها (ILC) در ماده ۱ کنوانسیون^{۶۷} به همین موضوع اشاره شده است که دولت‌ها مسئول اعمال مقصرانه هستند و در مواد ۴ و ۵ کنوانسیون^{۶۸} به شرایط این اعمال اشاره گردیده است. ماده ۳۴ این کنوانسیون^{۶۹} نیز به جبران کامل خسارات اشاره نموده و اعاده وضع به سابق را مطرح نموده است. با عنایت به اینکه دولت اقدام به صدور مجوز فعالیت‌های اتمی می‌نماید و از فعالیت‌های هسته‌ای منتفع می‌گردد در اسناد بین‌المللی مسئولیت هسته‌ای به منظور جبران خسارات وارده بر قربانیان حوادث اتمی از اصلی تحت عنوان "اصل مداخله دولت در جبران خسارت"^{۷۰} یاد شده که مورد پذیرش و تأیید کلیه کنوانسیون‌های مذکور، واقع شده است. از جمله موارد اعمال اصل مزبور در بند ۱ ماده ۷ کنوانسیون وی^{۷۱} متجلی شده است. این ماده ناظر بر فرضی است که پوشش بیمه یا تضمینات مالی بهره‌بردار به دلایلی نظیر ورشکستگی وی، غیرقابل دسترس باشد. لذا تدوین‌کنندگان کنوانسیون‌های بین‌المللی اصل مداخله‌ی دولت را به عنوان راهکار فرض فوق مطرح نموده‌اند که در حقوق داخلی برخی از کشورها مانند فرانسه هم ملاحظه میشود. (وینی، ۱۹۸۸: ۴۲۲) این در حالی است که کنوانسیون پاریس تا پیش از اصلاحات صورت گرفته نسبت به چنین فرضی مسکوت بود. به تبع پروتکل‌های الحاقی که در سال‌های ۱۹۶۴، ۱۹۸۲، ۲۰۰۴ به منظور اصلاح کنوانسیون پاریس تدوین شده-

مسئول جبران خسارات ناشی از حوادث هسته‌ای در کنوانسیون‌های بین‌المللی و ... ۱۶۹

اند، قید مزبور به مفاد کنوانسیون نام برده افزوده شد (بند ۳ ماده ۱۰) لذا بر مبنای کنوانسیون پاریس^{۷۲} چنانچه پوشش بیمه بهره‌بردار یا تضمینات مالی وی جهت تأمین مبالغ اشاره شده در بند ۱ ماده ۷ کنوانسیون اصلاحی پاریس (حداقل آن ۷۰۰ میلیون یورو است)، غیرکافی یا غیرقابل دسترس باشد، تعهد به پرداخت و جبران خسارتهای اتمی به دولت محل استقرار تأسیسات هسته‌ای تحمیل می‌گردد. بنابراین معیار، میزان زیانهای حاصل از حوادث اتمی است که در صورت تجاوز زیانها از حداکثر مقرر در کنوانسیونهای بین‌المللی، بهره‌بردار تکلیفی به پرداخت مبلغ مازاد نخواهد داشت و مسئله‌ی مداخله‌ی دولت در تأمین خسارات وارده بر قربانیان مطرح می‌گردد. (داسرت دسارت، ۲۰۰۵:۲۳) مصداق بارز این مورد حادثه‌ی اتمی فوکوشیمای ژاپن در سال ۲۰۱۱ است. دولت ژاپن به عضویت هیچ‌یک از کنوانسیونهای بین‌المللی مذکور در نیامده لیکن دو قانون تحت عنوان "قانون جبران خسارات اتمی"^{۷۳} و "قانون مربوط به قرارداد بیمه مسئولیت خسارات اتمی"^{۷۴} تدوین نموده است که در آنها اصول حاکم بر نظام مسئولیت مدنی هسته‌ای به رسمیت شناخته شده و دولت ژاپن در مواردی که حادثه اتمی ناشی از یک فاجعه‌ی طبیعی عظیم باشد بهره‌بردار را در جبران خسارات مساعدت می‌نماید. چنان‌که در جریان حادثه اتمی فوکوشیما، دولت به منظور تسریع جبران خسارات قربانیان یک نهاد جدید تحت حمایت خود ایجاد نمود که به موجب آن کمکهای مالی از طرف شرکتهای برق وابسته به نیروگاه‌های هسته‌ای در ژاپن و از طرف دولت از طریق اوراق قرضه‌ی ویژه‌ای که می‌تواند در مواقع لزوم نقد شود، تأمین می‌گردد این نهاد به عنوان یک بیمه‌گر در صنعت انرژی هسته‌ای عمل خواهد کرد.^{۷۵} شایان ذکر است نظر به اینکه تدوین‌کنندگان و پدیدآورندگان کنوانسیونهای بین‌المللی دولتها هستند و با توجه به اینکه اجرای اصل مداخله دولت در جبران خسارات اتمی هزینه‌های هنگفتی را بر دولتهای عضو تحمیل می‌نماید لذا اعضای کنوانسیون‌های بین‌المللی خواستار درج شرطی در مفاد کنوانسیون‌های مزبور هستند که بر مبنای آن از موارد مداخله‌ی دولت کاسته شود. (داسرت دسارت، ۲۰۰۵:۲۰)

۳. شناسایی مسئول جبران خسارات ناشی از حوادث هسته‌ای

بر مبنای نظام حقوقی ایران

با توجه به این که خسارت ناشی از حوادث اتمی اصولاً به سبب عمل یک شخص انسانی است و با توجه به فقدان نصوص خاص قانونی در ارتباط با مسئولیت مدنی هسته‌ای در نظام حقوقی ایران، مسئولیت بهره‌بردار را باید در قالب مسئولیت کارفرما ناشی از عمل کارگر یا مسئولیت دولت ناشی از عمل کارمند مطرح نمود.

۳.۱. تعیین مسئول در حوادث هسته‌ای بر مبنای مسئولیت مدنی کارفرما

در مواردی مسئولیت ناشی از فعل غیر مطرح شده است مانند مسئولیت کارفرما نسبت به افعال کارگران (الماسی و افضل‌ی مهر، ۱۳۸۷: ۷) که در ماده ۱۲ قانون مسئولیت مدنی (ق.م.م) پیش بینی شده است. در ادامه مبنای این ماده و تأثیر اجرای آن بر حقوق زیان‌دیدگان مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۳.۱.۱. **مسئولیت بهره‌بردار بر مبنای مسئولیت مدنی کارفرما:** در ماده‌ی ۱۲ ق.م.م اجتماع دو شرط جهت تحقق مسئولیت کارفرما در قبال افعال زیان‌بار کارگران خود، پیش‌بینی شده است: اولاً باید ورود ضرر از ناحیه کارکنان یا کارگران کارگاه مربوطه باشد (کاتوزیان، ۱۳۸۶، ج ۱: ۵۴۰) و دوم اینکه ورود ضرر بایستی هنگام کار یا به مناسبت آن باشد. (لورراسا، ۱۳۷۵: ۷۷) لذا در حقوق ایران به مجرد تحقق دو شرط یادشده زیان دیده بدون داشتن تکلیف به اثبات تقصیر کارفرما و کارگر، مستحق مطالبه‌ی خسارت خواهد بود. بنابراین با حاکمیت ماده‌ی ۱۲ بر روابط بهره‌بردار تأسیسات اتمی مستقر در خاک ایران و کارکنان وی، به صرف ورود خسارت از ناحیه کارکنان تأسیسات مربوطه در حین کار یا به مناسبت انجام کار، مسئولیت بهره‌بردار محقق می‌گردد، این در حالی است که بر مبنای کنوانسیون‌های نامبرده اگر چه قربانی حادثه‌ی اتمی تکلیفی به اثبات تقصیر بهره‌بردار و کارکنان آن ندارد لیکن تحقق مسئولیت مدنی بهره‌بردار در گرو اجتماع ارکان سه‌گانه‌ی وقوع حادثه‌ی اتمی، ورود خسارت هسته‌ای و وجود رابطه‌ی سببیت میان آنهاست، از این رو زیان‌دیده مکلف است در مقام

مسئول جبران خسارات ناشی از حوادث هسته‌ای در کنوانسیون‌های بین‌المللی و ... ۱۷۱

خواهان دعوی مسئولیت مدنی، وقوع حادثه‌ی اتمی موجب مسئولیت و نیز زیانهای مالی، جسمی و زیست محیطی حاصل از حادثه‌ی مزبور را اثبات نماید.

۳.۱.۲. مبنای مسئولیت مدنی کارفرما نسبت به فعل کارگر: در فرانسه "پوتیه"^{۷۶} با اقتباس از "گائوس"^{۷۷} حقوقدان رومی، تقصیر ناشی از سوء انتخاب کارگر را به عنوان مبنای حقوقی مسئولیت کارفرما مطرح نموده است. (خزائلی، ۱۳۳۹: ۳۴) در ایران برخی از حقوقدانان به تبعیت از نظریه‌ی فوق بر این باورند که در ماده‌ی ۱۲ ق.م.م. فرض بر این است که کارفرما در گزینش کارگر احتیاط ننموده است. (کاتوزیان، ۱۳۸۶، ج ۱: ۵۳۷ و ره پیک، ۱۳۸۸: ۳۸) یا مرتکب تقصیر در مراقبت و نظارت بر اعمال کارگران خود شده است (بهنام، ۱۳۸۵: ۱۵) برخی نیز مبنای ماده را "نظریه ایجاد خطر در برابر انتفاع" (بابائی، ۱۳۸۰: ۱۹) و برخی قائم مقامی کارگر نسبت به کارفرما می‌دانند. (داراب پور، ۱۳۸۷: ۱۸۴) و به نظر برخی مبنای ماده نظریه "تضمین حق" یا "گارانتی" است. (استارک^{۷۸}، ۱۹۷۶: ۳۴) به نظر می‌رسد مبنای مسئولیت کارفرما نسبت به عمل کارگران خود در ماده‌ی مذکور، نظریه‌ی فرض تقصیر است لیکن نامبرده می‌تواند با اثبات عدم تقصیر خود یا اثبات وجود علت خارجی و قطع رابطه‌ی علت فرض مزبور را مرتفع نموده و از مسئولیت مبرا شود. آنچه مسلم است این است که اندیشه معاف نمودن زیان دیده از اثبات تقصیر در همه این مبانی به چشم می‌خورد. نمونه این چنین معافیتی را در قانون ۹ آوریل ۱۸۹۸ فرانسه در مورد حوادث ناشی از کار می‌توان دید. (وینی، ۱۹۹۵: ۲۹ و ویل، تر، ۱۹۷۵: ۶۴۸) صرف نظر از مبانی فوق به نظر می‌رسد با عنایت به قسمت اخیر ماده ۱۲ ق.م.م. چنانچه مسئولیت بهره‌بردار به جبران زیان‌های ناشی از فعالیتهای کارکنان تأسیسات اتمی را، تابع مفاد مندرج در ماده‌ی ۱۲ ق.م.م. قرار دهیم، بهره‌بردار می‌تواند به صرف اثبات این که در راستای انجام فعالیت‌های صلح‌آمیز هسته‌ای استانداردهای ایمنی هسته‌ای را در کلیه مراحل طراحی، ساخت و بهره‌برداری از نیروگاه هسته‌ای^{۷۹} رعایت نموده است، از مسئولیت معاف گردد^{۸۰} و این امر در تعارض با مبنای پذیرفته شده در حقوق هسته‌ای و کنوانسیون‌های بین‌المللی مسئولیت هسته‌ای است. زیرا امروزه "نظریه خطر" یا "مسئولیت عینی" به عنوان مبنای مسئولیت

بهره‌بردار مورد پذیرش واقع شده است (وینی، ۱۹۹۵: ۳۰) که به موجب آن تقصیر از مبنای این نظریه خارج است و اثبات عدم تقصیر یا رعایت احتیاطات لازم تاثیری در تحقق مسئولیت ندارد. (پیرارد^{۸۱}، ۱۹۶۳: ۳۸) لذا اگر چه مسئولیت مدنی کلاسیک مبتنی بر تئوری تقصیر است ولی در مسئولیت مدنی اتمی از اصل نامبرده منحرف شده و اصل مسئولیت محض را پذیرفته‌اند. (رادتزکی^{۸۲}، ۱۹۹۹: ۱۰) و این امر موید عدم کارایی ماده‌ی ۱۲ق.م.م در باب جبران خسارت هسته‌ای و عدم امکان انطباق مفاد ماده مذکور با اصول مندرج در کنوانسیونهای بین‌المللی و مسئولیت محض بهره‌بردار است.

۳.۲. تعیین مسئول در حوادث هسته‌ای بر مبنای مسئولیت مدنی دولت

ماده‌ی ۱۱ق.م.م ظاهراً به مسئولیت دولت اشاره دارد. در این ماده مسئولیت دولت دارای مصادیق محدود است. زیرا اگر کارمند مقصر باشد که خود کارمند ضامن است. در مورد نقص اداره نیز دولت ضامن است اما نقص اداره یکی از ابهامات حقوق اداری است. در مورد اعمال حاکمیت نیز که دولت ضامن نیست. (صفایی، ۱۳۸۵: ۱۷) با عنایت به فقدان قانون مسئولیت مدنی اتمی در ایران و ضرورت توسل به قواعد عمومی مسئولیت مدنی، در مقام بیان مسئولیت دولت نسبت به جبران خسارت هسته‌ای وارد بر اشخاص ثالث، تحلیل ماده مذکور متمر ثمر خواهد بود.

۳.۲.۱. قلمرو مسئولیت دولت و کارمندان: فعالیتهای اتمی تأسیسات مستقر در ایران در اختیار دولت است و لذا چنان چه در نتیجه‌ی تصمیم‌گیری یا عملکرد کارمندان سازمان انرژی اتمی یا به مناسبت انجام وظیفه، خسارتی به اشخاص ثالث تحمیل گردد، مطابق قسمت اول ماده‌ی ۱۱ق.م.م افراد نامبرده شخصاً مسئول بوده و دولت هیچ‌گونه مسئولیتی نخواهد داشت مگر خسارت وارده ناشی از نقص وسایل اداره یا سازمان مربوطه باشد که در این صورت دولت مسئول است. (کاتوزیان، ۱۳۸۶: ۱ ج ۱: ۵۶۷)

۳.۲.۲. تحدید مسئولیت مدنی دولت: در ماده‌ی ۱۱ق.م.م دولت صرفاً در مقام "اعمال تصدی" می‌تواند ضامن باشد نه اعمال حاکمیت. (طباطبایی موتمنی، ۱۳۸۳: ۳۹۰) بنابراین با عنایت به بند الف ماده ۶۴ قانون برنامه سوم توسعه‌ی اقتصادی، اجتماعی و

مسئول جبران خسارات ناشی از حوادث هسته‌ای در کنوانسیون‌های بین‌المللی و ... ۱۷۳

فرهنگی جمهوری اسلامی ایران^{۸۳} که انجام فعالیت‌های هسته‌ای را از مصادیق اعمال حاکمیت معرفی کرده دولت از جبران خسارات معاف می‌گردد و خسارات اتمی را بدون جبران باقی می‌گذارد لذا در خصوص اعمال حاکمیت می‌بایست تدبیر جدیدی اندیشید که در لایحه جدید "مسئولیت مدنی موسسات عمومی" که هنوز به تصویب نهایی نرسیده این مشکل حل شده است. بدین نحو که در ماده‌ی ۱ لایحه^{۸۴}، بدون تفکیک میان اعمال حاکمیت و اعمال تصدی، اصل مسئولیت تمام بخش‌های حکومتی مورد توجه قرار گرفته است.

۴. نتیجه‌گیری

تدوین کنوانسیون‌های بین‌المللی مسئولیت هسته‌ای تلاشی در راستای استقرار نظام متحدالشکل مسئولیت مدنی اتمی است. به منظور تحقق این هدف تدوین‌کنندگان کنوانسیون‌های مذکور به معرفی اصول خاصی جهت شناسایی مسئول جبران خسارات هسته‌ای و چگونگی جبران آن‌ها مبادرت ورزیده‌اند. مهمترین این اصول عبارتند از اصل مسئولیت محض که از یک سو زیان دیدگان حوادث اتمی را از اثبات تقصیر بهره‌بردار تأسیسات هسته‌ای معاف می‌دارد. از سوی دیگر بهره‌بردار را حتی با اثبات تقصیر شخص ثالث و یا اثبات رعایت حداکثر احتیاطها و استانداردهای ایمنی به عنوان مسئول جبران زیانهای اتمی معرفی می‌نماید و دیگری، اصل مسئولیت انحصاری بهره‌بردار است که با هدایت (کانالیزه) نمودن مسئولیت به سمت بهره‌بردار، قربانیان احتمالی حوادث اتمی را از پیچیدگی و دشواری‌های مربوط به تشخیص خواننده دعوای غرامت، رها می‌سازد. به موارد فوق می‌بایست اصل مداخله‌ی دولت در جبران خسارت هسته‌ای را نیز افزود. زیرا کنوانسیون‌های مسئولیت اتمی صراحتاً تضمین می‌نمایند که دولت نمی‌تواند با ادعای اینکه به تولید انرژی اتمی و رادیو ایزوتوپ‌های پزشکی یا انجام تحقیقات علمی در نیروگاه‌های هسته‌ای یا راکتورهای تحقیقاتی می‌پردازد، از مسئولیت به ترمیم زیان‌ها، مصون گردد بلکه در صورت تجاوز میزان خسارات ناشی از حادثه‌ی هسته‌ای از میزان پوشش بیمه بهره‌بردار، دولت ملزم به جبران میزان مازاد بر

مسئولیت بهره‌بردار است. علت این امر این است که اگر دولت به عنوان مسئول جبران تمام خسارات ناشی از حوادث اتمی معرفی شود این موضوع سبب خواهد شد که بهره‌بردار بدون احتیاط و با بی‌پروایی اقدام به فعالیت‌های هسته‌ای نماید. از سوی دیگر اگر بهره‌بردار بخواهد نسبت به تمام خسارات مسئول باشد با توجه به حجم زیاد خسارات هسته‌ای، یا کسی تصدی به این امر را قبول نمی‌کند و اگر هم قبول کند با یک حادثه ممکن است به سمت نابودی اقتصادی سوق داده شود وانگهی شرکتهای بیمه نیز برای مسئولیت خویش سقفی قائل هستند. بنابراین راه بینابینی که پیشنهاد شده عبارت است از اینکه اصل بر مسئولیت بهره‌بردار باشد منتها دولتها برای رونق فعالیتهای هسته‌ای و به منظور تشویق بهره‌بردار، مسئولیت او را تا میزان خاصی محدود نموده و مازاد آن را خود دولتها متقبل شوند. اگرچه در نظام حقوقی ایران مجموعه قوانین و مقرراتی درخصوص انرژی هسته‌ای تهیه و تدوین شده و از آن جمله می‌توان به قانون سازمان انرژی هسته‌ای ایران، قانون حفاظت در برابر اشعه و پیمان منع گسترش سلاحهای هسته‌ای اشاره کرد و دولت ایران در سال ۱۳۷۹ با عضویت در دو معاهده بین‌المللی تحت عنوان "معاهده‌ی اعلام فوری حوادث هسته‌ای" و "معاهده‌ی کمک‌رسانی به هنگام حوادث هسته‌ای و فوریت‌های رادیولوژیکی" گام مهمی در راستای تعالی حقوق هسته‌ای برداشته است، لیکن به دلیل سکوت قانون‌گذار در خصوص مسئولیت مدنی به جبران زیانهای اتمی و عدم الحاق دولت ایران به کنوانسیونهای مسئولیت هسته‌ای، شناسایی مسئول ترمیم خسارات هسته‌ای به قواعد مسئولیت مدنی احاله داده شده است که بر مبنای آنها چنانچه فعالیتهای صلح آمیز اتمی را در زمره اعمال تصدی دولت قرار دهیم مشمول حکم مندرج در ماده‌ی ۱۲ ق.م.م می‌گردد لیکن نظر به اینکه در ماده مزبور مسئولیت مبتنی بر تئوری فرض تقصیر است لذا در صورت اجرای حکم ماده‌ی ۱۲ نسبت به زیان‌دیدگان حوادث اتمی، بهره‌بردار(دولت) با اثبات اینکه احتیاطهای مقتضی را بعمل آورده و یا اگر احتیاطهای لازم را به عمل می‌آورد باز هم جلوگیری از ایراد خسارت مقدور نمی‌بود، از مسئولیت معاف می‌گردد و قربانیان حادثه هسته‌ای را با اعسار کارگران و کارکنان تأسیسات اتمی مواجه می‌سازد. حال چنانچه این قسم فعالیتهای را از مصادیق اعمال حاکمیت دولت تلقی نماییم، مشمول

مسئول جبران خسارات ناشی از حوادث هسته‌ای در کنوانسیون‌های بین‌المللی و ... ۱۷۵

حکم مندرج در قسمت اخیر ماده‌ی ۱۱ ق.م.م می‌گردد که دولت را مجاز می‌دارد با تکیه بر ضرورت انجام فعالیت‌های صلح آمیز اتمی در جهت تأمین منابع عمومی، از تدارک و ترمیم خسارات هسته‌ای معاف گردد^{۸۵} و این امر در تعارض با قاعده‌ی "لاضرر و لا ضرار فی الاسلام" است. بر مبنای ماده مذکور دولتها در خساراتی که به سبب اعمال حاکمیتی وارد می‌آورند معاف از مسئولیت و فقط نسبت به خسارات ناشی از اعمال تصدی، مسئول جبران خسارات وارده هستند در نتیجه اگر اعمال مربوط به انرژی هسته‌ای از نوع اعمال حاکمیتی باشد بدیهی است که با ماده‌ی ۱۱ قانون مسئولیت مدنی امکان اخذ جبران خسارت از دولت نیست. لذا ضروری است دولت ایران نیز همچون سایر دولتها به موازات گام نهادن در مسیر به کارگیری فناوری هسته‌ای، تدوین مقررات خاص منطبق با اصول کنوانسیون‌های بین‌المللی، جهت پوشش مسئولیت مدنی اتمی را در دستور کار مجلس شورای اسلامی قرار دهد.

پی‌نوشت‌ها

^۱ -http://fr.wikipedia.org/wiki/Accident_nucléaire : Accident nucléaire.

^۲ . Mazeaud

^۳ . viney

^۴ . Organization for European Economic Co-operation(OEEC).

^۵ . International Atomic Energy Agency (IAEA).

^۶ . The principle of channeling of liability to operator .

^۷ . Jourdain

^۸ . Weill ,Terré

^۹ . The Paris Convention on Third Party Liability in the Field of Nuclear Energy(1960)Article3 .

^{۱۰} . دلیل این نارسایی در این است که اگر با مقررات فعلی مسئول جبران خسارت تعیین گردد باید به دنبال فاعل فعل زیان بارباشیم که در این موارد نهایتاً اگر کارگرایا کارمندی درتاسیسات اتمی مرتکب خطاشده باشد جبران خسارات هسته‌ای بر عهده وی است که باتوجه به حجم گسترده‌ی خسارات از عهده وی خارج است. ازسوی دیگرطبق ماده ۱۱ قانون مسئولیت مدنی در این موارد دولت با استناد به اعمال حاکمیت از مسئولیت معاف است و این به زیان متضرر است.

- ^{۱۱} . Price-Anderson.
- ^{۱۲} . Jachtenfuch , Gehring
- ^{۱۳} . Organization for Economic Co-Operation and Development.
- ^{۱۴} . Schwartz
- ^{۱۵} . Paris Convention, Article 21:a) The Government of any Member or Associate country of the Organization which is not a Signatory to this Convention may accede thereto by notification addressed to the Secretary-General of the Organization. .b) The Government of any other country which is not a Signatory to this Convention may accede thereto by notification addressed to the Secretary-General of the Organization and with the unanimous assent of the Contracting Parties. Such accession shall take effect from the date of such assent.
- ^{۱۶} - Convention du 31 janvier 1963 complémentaire à la convention de Paris du 29 juillet 1960 sur la responsabilité civile dans le domaine de l'énergie nucléaire, amendée par le protocole additionnel du 28 janvier 1964, par le protocole du 16 novembre 1982 et par le protocole du 12 février 2004 .
- ^{۱۷} . Stoiber, Bear, Pelzer, Tonhauser
- ^{۱۸} . Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage (1963).
- ^{۱۹} . European Atomic Energy Agency.
- ^{۲۰} . Joint Protocol Relating to the Application of the Vienna Convention and the Paris Convention (1988).
- ^{۲۱} - Protocol to Amend the 1963 Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage (1997).
- ^{۲۲} - Convention on Supplementary Compensation for Nuclear Damage(1997).
- ^{۲۳} . Mc Rae
- ^{۲۴} . The Convention Relating to Civil Liability in the Field of Maritime Carriage of Nuclear Material(1971).
- ^{۲۵} . The Convention on the Liability of Operators of Nuclear Ships(1962).
- ^{۲۶} . Operator of Nuclear Installation.
- ^{۲۷} . Paris .Convention Article 1(a)(vi):" "Operator" in relation to a nuclear installation means the person designated or recognized by the competent public authority as the operator of that installation.
- ^{۲۸} . Vienna Convention, Article I(1)(C):"Operator in relation to a nuclear installation , means the person designated or recognized by the Installation State as the operator of that installation."
- ^{۲۹} . http://fr.wikipedia.org/wiki/Catastrophe_de_Tchernobyl: La **catastrophe de Tchernobyl** est un accident nucléaire qui s'est produit le 26 avril 1986 dans la centrale nucléaire Lénine en Ukraine.
- ^{۳۰} . Lamm
- ^{۳۱} . Fayette

مسئول جبران خسارات ناشی از حوادث هسته‌ای در کنوانسیون‌های بین‌المللی و ... ۱۷۷

^{۳۲} . Strict Liability Principle.

^{۳۳} . P.C Article 3(a):" The operator of a nuclear installation shall be liable, in accordance with this Convention, for:

- i. damage to or loss of life of any person; and
- ii. damage to or loss of any property other than..."

Article 4(a):" In the case of carriage of nuclear substances, including storage incidental thereto, without prejudice to Article 2:

The operator of a nuclear installation shall be liable, in accordance with this Convention, for damage upon proof that it was caused by a nuclear incident outside that installation and involving nuclear substances in the course of carriage there from, only if the incident occurs:

- i. before liability with regard to nuclear incidents involving the nuclear substances has been assumed, pursuant to the express terms of a contract in writing, by the operator of another nuclear installation;
- ii. in the absence of such express terms, before the operator of another nuclear installation has taken charge of the nuclear substances; or
- b. where the nuclear substances are intended to be used in a reactor composed in a means of transport, before the person duly authorized to operate that reactor has taken charge of the nuclear substances; but where the nuclear substances have been sent to a person within the territory of a non-Contracting State, before they have been unloaded from the means of transport by which they have arrived in the territory of that non-Contracting State.

^{۳۴} - Nuclear Liability and Compensation Act.(1975)

^{۳۵} - The Indian Civil Liability for Nuclear Damage Act(2010).

^{۳۶} - Word Nuclear Association , (June2013),”Liability for Nuclear Damage” Available online at: <<http://www.world-nuclear.org/info/safety-and-security/safety-of-plants/liability-for-nuclear-damage> >

^{۳۷} - Exonerations from liability.

^{۳۸} . Dussart Desart

^{۳۹} . Pelzer, Gottingen

^{۴۰} . Paris Convention, Article 9,V.C Article IV(3):" The operator shall not be liable for damage caused by a nuclear incident directly due to an act of armed conflict, hostilities, civil war, insurrection or, except in so far as the legislation of the Contracting Party in whose territory his nuclear installation is situated may provide to the contrary, a grave natural disaster of an exceptional character."

^{۴۱} . <http://www.senat.fr/rap/102-004/102-0040.html>: la **responsabilité exclusive de l'exploitant**, toute action ne pouvant être intentée qu'à son encontre afin d'éviter la multiplication des procédures impliquant le constructeur, les fournisseurs ou des sous-traitants ; l'exploitant n'est exonéré

de sa responsabilité que dans des cas très limités, comme l'action intentionnelle d'un tiers.

^{۴۲} . Declin de la responsabilité individuelle .

^{۴۳} . Paris Convention, Article 6(a):" The right to compensation for damage caused by a nuclear incident may be exercised only against an operator liable for the damage in accordance with this Convention... "

^{۴۴} . Radetzki

^{۴۵} . Economic channeling of liability.

^{۴۶} . The Paris Convention(P.C) Article 6(c)(i)(1):"Nothing in this Convention shall affect the liability: of any individual for damage caused by a nuclear incident for which the operator ,by virtue of Article 3(a)(ii)(1) and(2) or Article 9,is not liable under this Convention and which result from an act or omission of that individual done with intent to cause damage".

^{۴۷} . Expose des Motifs of Paris Convention

para16:<http://www.nea.fr/html/law/nlParis-motif>.

^{۴۸} . The Paris Convention(P.C) Article 6(c)(i)(2):"Nothing in this Convention shall affect the liability of a person duly authorized to operate a reactor comprised in a means of transport for damage caused by a nuclear incident when an operator is not liable for such damage pursuant to Article 4(a)(ii)".

^{۴۹} . Annex II to the Paris Convention:"This Convention shall not be interpreted as depriving a Contracting Party ,on whose territory damage was caused by a nuclear incident occurring on the territory of another Contracting Party , of any recourse shall which might be available to it under international law".

^{۵۰} . The Paris Convention Article 6(f)(i):"The operator shall have a right of recourse only if the damage caused by a nuclear incident result from an act or omission done with intent to cause damage , against the individual acting or omitting to act with such intent".

^{۵۱} . The Paris Convention(P.C) Article 6(f)(ii):"The operator shall have a right of recourse only if and to the extent that it is so provided expressly by contract."

^{۵۲} . مراد از عبارت قایم مقامی عبارت است از حق شرکت بیمه جهت جانشین شدن در دعوا به جای

طرفی که جبران خسارت اورابیمه تقبل می نماید.

^{۵۳} . Expose des Motifs of Paris Convention ,Para19.

^{۵۴} . The Paris Convention(P.C)Article 4(d):" A Contracting Party may provide by legislation that, under such terms as may be contained therein and upon fulfilment of the requirements of Article 10(a), a carrier may, at his request and with the consent of an operator of a nuclear installation situated in its territory, by decision of the competent public authority, be liable in accordance with this Convention in place of that operator. In such case for all the purposes of this Convention the carrier shall be considered, in respect of nuclear incidents occurring in the course of carriage of nuclear substances, as an operator of a nuclear installation on the territory of the Contracting Party whose legislation so provides.

^{۵۵} - The Vienna Convention(V.C) Article II(2):"The Installation State may provide by legislation that , in accordance with such terms as may be specified there in , a carrier of nuclear material or a person handling radioactive waste may, at his request and with the consent of the operator concerned , be designated or recognized as operator in the place of that operator in respect of such nuclear material or radioactive waste respectively in this case such carrier or such person shall be considered, for all the purposes of this Convention, as an operator of a nuclear installation situated within the territory of that state."

۵۶. ممکن است گفته شود که علت این که متصدی به جای بهره‌بردار مسئول است در این است که بر طبق کنوانسیون‌های مزبور اصل بر این است که بهره‌بردار مسئول است و کنوانسیون به خطای مقصر واقعی که ممکن است کارگر یا کارمند تاسیسات باشد اهمیتی نداده است. به همین دلیل اگر شخص دیگری بنخواهد مسئول باشد بدیهی است که به جای بهره‌بردار مسئول می‌باشد. با این حال می‌توان چنین استدلال نمود که تصدی به حمل و نقل یک تجارت خاص بوده و صنعت حمل و نقل از تصدی به بهره‌برداری از تاسیسات هسته‌ای جداست. حمل و نقل تخصص خود را می‌طلبد و بدیهی است که باید مسئولیت بهره‌بردار از متصدی جدا بوده و متصدی نیز بتواند مسئول جبران خسارات باشد.

۵۷. این اصل معادل مفهوم اعاده‌ی وضعیت سابق "Restitution in kind" در حقوق بین‌الملل است.

^{۵۸} . <http://www.senat.fr/rap/102-004/102-0040.html> :la **limitation de la responsabilité de l'exploitant** en montant, par la définition d'un plafond d'indemnisation, et en durée, les actions en réparation devant être intentées dans un délai de 10 ans après l'accident.

^{۵۹} . Foyouzi

^{۶۰} .The Paris Convention Article 7(b):" The maximum liability of the operator in respect of damage caused by a nuclear incident shall be 15 000 000 Special Drawing Rights as defined by the International Monetary Fund and used by it for its own operations and transactions (hereinafter referred to as "Special Drawing Rights")... provided that in no event shall any amounts so established be less than 5 000 000 Special Drawing Rights. The sums mentioned above may be converted into national currency in round figures. "

^{۶۱} . علامت اختصاری عبارت "Special Drawing Rights" است که یک واحد پول نیست بلکه یک واحد حسابداری است که توسط صندوق بین المللی پول ایجاد شده است. به این صورت که صندوق بین المللی پول سهم مشارکت اعضا در تامین سرمایه صندوق و همچنین وام هایی را که اعضا می دهند بر اساس این واحد محاسبه می کند ارزش این واحد حساب بر اساس سبده از چند پول رایج محاسبه می شود.

^{۶۲} . The Vienna Convention Article V(1):" The liability of the operator may be limited by the Installation State to not less than US \$5 million for any one nuclear incident."

^{۶۳} . Word Nuclear Association , (June 2013), "Liability for Nuclear Damage" Available online at: <<http://www.world-nuclear.org/info/safety-and-security/safety-of-plants/liability-for-nuclear-damage>>.

^{۶۴} . Pelzer, Gottingen

^{۶۵} . The Paris Convention Article 10(a), V.C Article VII(1):"To cover the liability under this Convention , the operator shall be required to have and maintain insurance or other financial security of the amount established pursuant to Article 7 and of such type and terms as the Competent Public authority shall specify."

^{۶۶} . Congruence of liability and Coverage Principle

^{۶۷} . Article 1

Responsibility of a State for its internationally wrongful acts Every internationally wrongful act of a State entails the international responsibility of that State

^{۶۸} . Article 3

Characterization of an act of a State as internationally wrongful

The characterization of an act of a State as internationally wrongful is governed by international law. Such characterization is not affected by the characterization of the same act as lawful by internal law.

CHAPTER II

ATTRIBUTION OF CONDUCT TO A STATE

Article 4 Conduct of organs of a State

1. The conduct of any State organ shall be considered an act of that State under international law, whether the organ exercises legislative, executive, judicial or any other functions, whatever position it holds in the organization of the State, and whatever its character as an organ of the central Government or of a territorial unit of the State.
2. An organ includes any person or entity which has that status in accordance with the internal law of the State.

Article 5

Conduct of persons or entities exercising elements of governmental authority
The conduct of a person or entity which is not an organ of the State under article 4 but which is empowered by the law of that State to exercise elements of the governmental authority shall be considered an act of the State under international law, provided the person or entity is acting in that capacity in the particular instance

^{۶۹} . Article 34

Forms of reparation Full reparation for the injury caused by the internationally wrongful act shall take the form of restitution, compensation and satisfaction, either singly or in combination, in accordance with the provisions of this chapter

^{۷۰} . State Intervention Principle .

^{۷۱} . The Vienna Convention Article VII(1):..."The Installation State shall ensure the payment of Claims for compensation for nuclear damage which have been established against the operator by providing the necessary funds to the extent that the yield of insurance or other financial security is inadequate to satisfy such claims ,but not in excess of the limit , if any , established pursuant to Article V."

^{۷۲} . The Paris Convention Article 10(c):"The Contracting Party within whose territory the nuclear installation of the liable operator is situated shall ensure the payment of claims for compensation for nuclear damage which have been established against the operator by providing the necessary funds to the extent that the insurance or other financial security is not available or sufficient to satisfy such claims, up to an amount not less than the amount referred to in Article 7(a) or Article 21(c)."

^{۷۳} . The Law on Compensation for Nuclear Damage (1961).

^{۷۴} . Law on Contract for Liability Insurance for Nuclear Damage.

^{۷۵} . Word Nuclear Association , (June2013),”Liability for Nuclear Damage” Available online at: <<http://www.world-nuclear.org/info/safety-and-security/safety-of-plants/liability-for-nuclear-damage> >

^{۷۶} . Pothier.

^{۷۷} . Gaius.

^{۷۸} . Starck

^{۷۹} . شایان ذکر است نظام ایمنی سازمان انرژی اتمی ایران، مقررات خاصی را در باره ی ایمنی تاسیسات هسته ای تدوین و تصویب کرده و به اجرا گذاشته است این مقررات که از استانداردهای آژانس بین المللی انرژی اتمی متأثر گردیده است، ایمنی تاسیسات هسته ای را در کلیه مراحل طراحی، ساخت، راه اندازی، بهره برداری و از کار اندازی نیروگاه هسته ای، مورد توجه قرار داده است. (رضایی، ۱۳۹۲: ۲۲)

^{۸۰} . زیرا مبنای مسئولیت کارفرما فرض تقصیر است که در فرض تقصیر اثبات خلاف این فرض با هر دلیلی از جمله انجام امور متعارف ممکن است. در حالی که در کنوانسیون های بین المللی هدف سختگیری بیشتری است و اثبات خلاف مسئولیت عینی نیازمند فورس ماژور است و اثبات خلاف آن با انجام امور متعارف ممکن نیست

^{۸۱} . Pierard

^{۸۲} . Radetzki

۸۳ . بند الف ماده ۶۴ قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران: "وظایف اعمال حاکمیت دولت که منافع حاصل از انجام آن شامل همه اقشار جامعه می گردد و بهره مندی افراد از این نوع خدمات نه تنها موجب ایجاد محدودیت برای استفاده دیگران نمی شود بلکه تحقق آن اقتدار دولت را نیز افزایش می دهد، از قبیل مدیریت ملی و اداره امور کشور، وضع قوانین و مقررات، ایجاد نظم اجتماعی و استقرار عدالت اجتماعی، حفظ نظم و امنیت عمومی، عدالت قضائی و دفاع از مرزهای کشور و تقویب کمی و کیفی بسیج مستضعفان * اعتبار مورد نیاز برای انجام این وظایف از محل درآمدهای عمومی تامین می شود و بر اساس افزایش کارائی دستگاه های ذیربط، منابع اختصاص یافته جهت بهبود کیفیت ارائه خدمات به مردم در دوران برنامه سوم توسعه افزایش می یابد."

۸۴ . ماده ۱ لایحه ی مسئولیت مدنی موسسات عمومی: "کلیه ی وزارتخانه ها، سازمان ها، موسسات و شرکت های دولتی، موسسات و نهادهای عمومی غیردولتی، نیروهای مسلح و قوه ی قضائیه، کلیه ی دستگاه ها، شرکت ها و نهادهایی که به نحوی از انحاء از بودجه ی عمومی استفاده می کنند و کلیه ی دستگاه هایی که شمول قوانین و مقررات عمومی نسبت به آنها مستلزم ذکر یا تصریح نام است و در این قانون «موسسات عمومی» خوانده می شوند، مسوول جبران خسارت مادی، معنوی و بدنی هستند که مستخدمان و کارکنان آنها در نتیجه بی احتیاطی، بی مبالائی، عدم مهارت یا عدم رعایت غیر عمدی قوانین، مقررات یا نظامات مربوط، در حین انجام وظیفه یا به مناسبت آن به اشخاص حقیقی یا حقوقی حقوق خصوصی وارد می آورند."

مسئول جبران خسارات ناشی از حوادث هسته‌ای در کنوانسیون‌های بین‌المللی و ... ۱۸۳

۸۵. این امر فقط مختص مسایل هسته‌ای نیست و در هر مورد که مسئله‌ای از موارد اعمال حاکمیت باشد با توجه به وضعیت فعلی ماده ۱۱ ق.م.دولت از پرداخت خسارت طرفه خواهد رفت.

منابع

الف. فارسی

- اسکینی، ربیعا (۱۳۷۱). مباحثی از حقوق تجارت بین الملل. تهران: نشر دانش آموز.
- استوبیر، کارلتون. ال. ک. بائر (۱۳۸۸) **حقوق هسته‌ای**. ترجمه اصلی عباسی. تهران: انتشارات مجد
- الماسی، نجادعلی، افضل‌ی مهر، مرضیه (۱۳۸۷). "قانون حاکم بر الزامات خاص غیر قراردادی"، **مجله نامه مفید**، شهریور، شماره ۶۷ (نامه حقوقی): ۲۷-۵۱.
- بابایی، ایرج (۱۳۸۰). "مبنای مسئولیت کارفرمایان در ماده ۱۲ قانون مسئولیت مدنی"، **مجله پژوهش حقوق و سیاست**، پاییز و زمستان، شماره ۵: ۳۸-۱۴.
- بهنام، علی (۱۳۸۵). "مبنای مسئولیت مدنی کارفرما ناشی از عمل کارگر"، **نشریه حقوق گواه**، بهار و تابستان، شماره ۶ و ۷: ۱۸ - ۱۴.
- جعفری، فیض الله (۱۳۸۷). "حوادث اتمی و اصول مسئولیت مدنی"، **مجله پژوهشهای حقوقی**، سال هفتم، شماره ۱۳: ۱۵۵ - ۱۲۱.
- حسینی، (۱۳۸۲). "لزوم اصلاح قانون مسئولیت مدنی قسمت دوم".
<http://dadkhahi.blogspot.com>
- خزائلی، محمد. (۱۳۳۹). **مسئولیت مدنی کارفرما ناشی از کارگر**، تهران: انتشارات موسوی.
- داراب پور، مهرب. (۱۳۸۷). **مسئولیت های خارج از قرارداد، پرداخت خسارت**، **استرداد عین و امتیازات**، تهران: انتشارات مجد.
- رضایی، صالح (۱۳۹۲). "جنبه های قانونی ایمنی تاسیسات هسته‌ای در ایران"، **مجله سنجش و ایمنی پرتو**، بهار، شماره ۱: ۱۹-۳۰.
- ره پیک، حسن (۱۳۸۸). **حقوق مسئولیت مدنی و جبرانها**، تهران: انتشارات خرسندی.

- ژوردن، پاتریس (۱۳۸۲). اصول مسئولیت مدنی همراه با آرای دیوان عالی کشور فرانسه، ترجمه مجید ادیب، تهران: نشر میزان.
- طباطبایی مؤتمنی، منوچهر. (۱۳۸۳). حقوق اداری، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها.
- کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۶). حقوق مدنی (الزامات خارج از قرارداد: ضمان قهری)، جلد ۱، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- لوراسا، میشل (۱۳۷۵). مسئولیت مدنی، ترجمه محمد اشتری، تهران: نشر حقوقدان.
- محقق منتظری، لیلا (۱۳۸۳). "مسئولیت مدنی خسارات ناشی از حوادث هسته ای در معاهدات بین المللی و مقررات داخلی دولتها"، ماهنامه حقوق دادرسی، سال هشتم، شماره ۶۶: ۳۵-۲۵.

ب. انگلیسی

- A.Schwartz, Julia (2006). "International Nuclear Third Party Liability Law: The Response to Chernobyl", **Journal of International Nuclear Law in the post-Chernobyl Period**, No.1:37-72.
- Dussart. Desart (2005). "The Reform of the Paris Convention on Third Party Liability in the field of Nuclear Energy and of the Brussels Supplementary Convention an Overview of the Main Features of the Modernization of the Two Convention", **Journal of Nuclear Law Bulletin** ,No.75:7-33.
- Fayette, Louise (1992). "Towards a New Regime of State Responsibility for Nuclear Activities" ,**Journal of Nuclear Law Bulletin**,No.50:7-36.
- Gehring, Thomas , JachTenfuch , Markus.(1993). "Liability for Transboundary Environmental Damage Towards a General Liability Regime" ,**European Journal of International**, No.4:92-100.

- Lamm, Vanda (1998). "The Protocol Amending the Vienna Convention ", **Journal of Nuclear Law Bulletin**, No.61:7-24.
- McRae, Ben (1998). "The Compensation Convention: Path to a Global Regime for Dealing with legal Liability and Compensation for Nuclear Damage ", **Journal of Nuclear Law Bulletin**, No.61:17-35.
- McRae, Ben. (2007). " The Convention Supplementary Compensation for Nuclear Damage: Catalyst for a Global Nuclear Liability Regime", **Journal of Nuclear Law Bulletin**, No.79:25-38.
- Pelzer, Norbert (2007). " International pooling of Operator's Funds: an Option to Increase the Amount of Financial Security to Cover Nuclear Liability" , **Journal of Nuclear Law Bulletin**, No.79:37-55.
- Pelzer, Norbert (2011). "The Indian Civil Liability for Nuclear Damage Act 2010 Legislation With Flaws? ", **International Journal for Nuclear Power**, Issue 1, January, No. 56:2-9.
- Radetzki, Marcus (1999). "Limitation of Third Party Nuclear Liability: Causes, Implications and Future Possibilities", **Journal of Nuclear Law Bulletin**, No.63:7-24.
- Stoiber Carlton, Baer Alec, Pelzer Norbert & Tonhauser Wolfram, (2003), **Handbook on Nuclear Law**, First Edition, Vienna: International Atomic Energy Agency.
- World Nuclear Association, (June 2013), "Liability for Nuclear Damage" Available online at: <<http://www.world-nuclear.org/info/safety-and-security/safety-of-plants/liability-for-nuclear-damage>>

ج. فرانسوی

- Assuratome (2012). " Les textes légaux sur la responsabilité civile de l'exploitant nucléaire en France" . Available online at:
<<http://www.assuratome.fr/fr/13-la-responsabilite-civile-de-l-exploitant-nucleaire>>
- Evaluation Complémentaires Sureté (Décembre 2011) . " Rapport de l'autorité de sureté nucléaire" . Available online at:

<<http://www.asn.fr/index.php/Divers/Acces-par-theme/Situations-d-urgence-radiologique/Responsabilite-civile-nucleaire> >

- Foyouzi, Reza (1963). **Thèse pour le Doctorat en Droit: Energie Nucléaire et Droit de la Mer** , Bruxelles :Université de Paris Faculté de Droit et Des sciences Economiques.
- Mazeaud , (Henri, Leon, Jean). (1978), **Leçons de Droit Civil .Obligations**, 6^é.éd, T2, Paris :Monntchrestien .
- Pie 'rard –Paul, (1963). "Civile Energie atomique et droit Compare" .**Center Interuniversitaire de droit Comparé'**. Volume15:619-621.
- Responsabilité Civile Nucléaire (2012). " Les Convantion de Paris et de Vienne sur la Responsabilité Civile en Matière de Dommage Nucléaire". Available online at: <<http://www.senat.fr/rap/lwww.senat.fr/rap/102-004/102-0040.Sénat session ordinaire de 2002-2003>>
- Starck,(1972).**Droit Civil**. Paris. Obligations Paris, Librairies Techniques ,1^é.éd .
- Viney, Jourdain .(1998). **Traité de Droit Civil. Les Conditions de la responsabilité**.2^é.éd, Paris : librairie générale de droit et de jurisprudences.
- Viney (1995).**Traité de Droit Civil. Introduction a la responsabilité** .2^é.éd .Paris : librairie générale de droit et de jurisprudence.
- Viney (1988). **Traité de Droit Civil. Les obligations. La responsabilité**.1 é.éd. Paris : librairie générale de droit et de jurisprudence.
- Weill ,Alex .Terré , Francois (1975). **Droit .Civil .Les obligations**, 2^é.éd , Precis Dalloz.